

О Л Е Г К А Н Д И Б А

С О Н Ц Е
С Л А В И

1

9

4

7

diasporiana.org.ua

ВІД ВИДАВНИЦТВА

Активне наставлення українського націоналізму до майбутнього не могло не позначитись й на наставленні його до минулого. Відчувши себе у високій мірі суб'єктом історії, прокладає український націоналізм підвалини для власної історіософії, в центрі якої стоїть ідея нації, як основна історіотворча сила. Проти мертвого, позитивістичного і пасивно-жалісного народницького розуміння національної історії, виступає свідомість суверенного призначення нації та її чинного включення в історичний процес.

Так родиться усвідомлення історичного процесу не як низки механічно пов'язаних фактів, а як органічної цілості, й свідомість істоти нації, як понадчасової спільноти живих, мертвих і ненароджених. Стоплені живою вірою поодинокі історичні факти стають рушієм нового національного життя.

Нове сприйняття українським націоналізмом українського минулого мусіло вийти з власного безпосереднього пізнання джерел історичних та їх переоцінки. Маємо вже кілька подібних спроб, хоч свого остаточного вивершення вони ще не знайшли.

Яскраво бачимо цей новий підхід до української історії (й тим самим до сучасного) в рефераті Олега Кандиби написанім для виголошення перед ширшою аудиторією, про українську історичну свідомість.

Дуємо, що зокрема сьогодні, коли різні зовнішні й внутрішні чинники хочуть убити в нас відчуття нашого національного первородства, буде корисним випустити цей реферат окремою книжечкою. Робимо це — незначно його скоротивши й переклавши на живу мову цитати з історичних джерел.

На великому звороті історії, що ним стала Світова війна 1914—18 рр. вирушив український народ, перший в духову революцію шукати вищої правди, яка мала освітити його життя й боротьбу. Прошло двадцять літ, і в мужніх та кривавих зусиллях знайшов він цю правду, платячи за неї нечуваною ціною мільйонових жертв.

Було нею віднайдення твердого й героїчного ідеалу, який визначив існування людини й нації спільним Божим знаменником абсолютного, і розкрив перед нею, окраденою і спростаченою, всі глибини життя, хотіння і чину. Зірвав він з очей нації теж полуду, що закривала їй внутрішній зміст її іншого, високого минулого, а разом й її необмеженого майбутнього.

Був час, коли замовкли останні відгуки романтичної козацької кобзи Щоголева і тільки романтикою здавались нащадкам огненні глаголи Шевченка. І в майбутньому не мало бути місця ніякій романтиці. Очі сірої доби осліпли на яскраві барви минувшини, уші не чули близьких перунів за тісним обрієм сучасности. Шелестіння паперу «просвіщенної доби» не хотіло інтерпретувати миролюбній людині великої мертвої провінції духову напругу історичної істоти України.

Так прийшли вони, «правнуки погані», покоління безбатьченків і покоління безплідне, після якого могла настати тільки катастрофа, а по ній — прірва і революція.

Доперва в її горні перетопився дух нації, і тоді став перед Україною увесь її шлях пройдений і той, що чекає. Минувшина, сучасність і прийдешність злилися в одну суцільну єдність, яка саме творить вічну істоту нації. Українство знову здобуло свою історичну свідомість, історично-духово себе утотожнило.

Сучасна українська свідомість, показалося, спирається на тривалому й твердому тисячолітньому підмурівку, і — навпаки — всі засадничі ідеї української традиції ожили і діють в нас тепер.

Шукаємо в нашому минулому ідею батьківщини, землі, яку людина любить, якою гордиться і за яку готова вмерти,

і чуємо, що вже Володимир Іларіона «не в бідній та в невідомій державі панував, а в Руській, що про неї знають і чують на всіх кінцях землі.»

Не диво ж, що князі, заохочені сто літ пізніше іншим, Володимиром-Мономахом, до походу на половців, знають одно бажання: «Дай нам, Боже, зложити свої голови за християн і за Руську землю і бути зачисленими між мучеників» (Київський літопис). А в рефрені «Слова о Полку» — «за землю Руську, за рани Ігореві» — сурмить цей наказ боротьби за батьківщину особливо пристрасно.

І не дивуємося, коли по століттях династичних манівців і баламут, Ганджа, перестрівши Барабашевих козаків перед Жовтими Водами, звертається до них з різким запитом: «Чи польській короні хочуть допомогти, що за мужність заплатила їм неволею, чи матері своїй Україні, що хоче обдаровувати свободою?» (Габ'янка).

І універсали Хмельницького (у Величка) кличуть «на охорону віри своєї благочестивої грекоруської та на оборону загибаючої й упадаючої батьківщини своєї», щоб козаки «ставали та за неї на славному полі бою, при своїй правді й обороні, вмирати і прийняти вінець мученицький із правці Вишнього не відмовлялися». Щоб не вагалися «мужньо й без боязні за віру й батьківщину стати проти неприятелів своїх названих».

Ідея батьківщини, як елементарна для кожної людської спільноти взагалі, чи не найцупкіше трималася в українській духовості навіть за найтяжчих для неї періодів.

*

Ідея державного самоздійснення України по упадку княжої держави залишається для пізніших поколінь невідгасимим заповітом і тривалою метою. Це був дороговказ, що до нього прямували остаточно всі пориви розбитої історією, але живої нації. Сама правність втратила суверенітету заперечується. Український нарід, мовляв, завжди був вільний; не був він завойований, а приєднався до польської або литовської унії тільки добровільними пактами. Незадоволена зі своїх зрадливих спільників Україна, отже, може із власної волі зірвати ненависний союз.

«Народ Руський зо всіма його областями, городами, селищами й всякою до нього народною і національною приналежністю звільняється і відтягається від усіх претенсій і домагань польських і литовських на вічні часи, як від віків вольний, самостійний і незавойований, а тільки за

договорами і пактами приналежний в єдність польську і литовську» — так представляє Історія Русов зборівські статті 1649 року. Та ж Історія Русов вкладає в уста черні на Раді в Переяславі 1650 р., збуреній загрозою нового віроломного союзу: «краще нам бути у постійних боях за вільність, ніж накладати на себе нові кайдани рабства»...

Історія Дорошенка, що зірвав з московським і польським союзами, це невгавна боротьба за ідеал самоздійснення. Ця ідея освітлює понурий час Руїни, щоб знову яскраво вибухнути пару десятиліть пізніше постаттю Мазепи і Мазепинців. Стремління і поняття української сторони чітко і недвозначно сформульовані в точках українсько-шведського договору. Аж до того, що «все, що завоюється з бувшої території Московщини, належатиме на підставі воєнного права тому, хто цим володіє, але все те, що, як виявиться, належало колись народові українському, передається і задержиться при українським князівстві» (за Орликом). Бо ж уже Богдан Хмельницький, як говорить гетьман Орлик у своєму Виводі, «утворив з України незалежне князівство». І цілком невтомного гетьмана є «показати лише, що вона є вільним князівством, і що стани її вільно обирали гетьманів по своїй уподобі». А все це, щоб «поставити нашу країну в той державний стан, в якому вона була перед польським володінням при своїх природних князях і при давніх правах і привілеях, що значать вільну націю».

Тож і Історія Русов, вживаючи теперішнього поняття, «шкідницько» наводить текст т. зв. Проклямації Карла XII до українського народу, властиво історичного кредо тодішнього українства, мовляв: «відомо всьому світу, що нарід Руський зі своїми козаками був спочатку народом самодержавним, тобто од самого себе залежним, під управлінням князів своїх чи самодержців, з'єднався потім з Литвою і Польщею для спротиву з ними проти татар, що їх руйнували, але потім «за насилля і несамовитості поляків» звільнився від них «власною своєю силою і хоробрістю»...

В згоді з цим малюється теж ідеал майбутньої завершенної української держави. Карл XII заявляє в тій же Проклямації: «Обіцяю і перед цілим світом урочисто клянусь честю своєю королівською по скинненні неприятеля свого повернути землю цю козацьку або Руську у первісний її стан самодержавний і ні від кого в світі незалежний»... «Бо ж відомо, — як каже друга Проклямація в тій же Історії Русів, на цей раз вже самого Мазепи, — що

перше ми були те, що тепер московці: влада, першенство і сама назва Русь від нас до них перейшли». Де ще шукати яскравіших свідоцтв тривалої свідомости свого суверенітету й державницького стремління потоптаної історією нації?

Ідею самоздійснення в темряві XIX ст. знову яскраво розпалює геніяльний дух Шевченка, і не диво, що вона прориває нарешті імлу всесвітнянства й соціалізму словами IV Універсалу.

*

Зі свідомістю національної відрубности нерозривно в'яжеться ствердження **обсягу нації**, свідомість **взаємної приналежності до себе всіх її частин**, те, що тепер схоплюємо поняттям **соборности**. Тому то Ігор так скоро воює вже деревлян і уличів, а Володимир Великий «пішов на ляхів» зайняти Перемишль і Червень, щоб були вони «і до сьогодні під Руссю». Тому, всупереч проклятому удільному принципу, марить і горить Київський літопис і «Слово о Полку» єдністю Володимирової і Ярославової держави.

Великокняжий Київ крізь віки величі і руїни однаково дбає і прагне об'єднати під своєю рукою всі частини розірваного тіла нації й держави. І пів тисячоліття пізніше однаково голосно кличуть і звать ці частини, щоб він взяв їх під своє берло: «правдиві з давніх віків землі і провінції наші сарматоруські козацькі, що під Поділля й Волоцини до Смоленська довгі й широкі граїни свої мають, а саме Київську, Галицьку, Львівську, Холмську, Белзьку, Подільську, Волинську, Перемиську, Мстиставську, Витебську й Полоцьку» (з Універсалу Хмельницького у Величка).

І коли ця хвилина має прийти і Київ знову тримає в руках предківський меч і булаву, його суверен Богдан Хмельницький стверджує, певний своєї потуги: «Досить у мене буде вигод і багатства в моїй землі і в моєму князівстві, що простягається по Львів, Холм і Галич. Ставши на Вислі, скажу іншим ляхам: сидіть і мовчіть, ляхи!»

Соборності судилося лишитись ідеалом козацької держави, яка боротися мусіла одночасно і за неї і за свою суверейність. Але цього ідеалу вона не загубила і в найбільшій хуртовині Руїни, аж до смерку кінця XIX століття.

«Самі, Ваша Мость, добре про це відаєте, що хоробрий гетьман ваш, а мій попередник Богдан Хмельницький вдавсь під високу руку православного монарха московського з вами, добримися молодцями, за Божою всесильною

поміччю, — а своєю мужною відвагою й хоробрістю, через кілька літ, з великим зусиллям й кровопролитям, відбивши лицарською шаблею від тяжкого ярма лядського, — не з якої конечности, але з доброї волі й за здоровою радою тодішньої старшини своєї, а також не з якої іншої конечности, тільки задля єдиної віри православної козако-руської... І не з такими намірами, щоб колинебудь єдина Україна, отчизна наша, мала розділитися на двоє чи та трое, і двох або трьох у себе мати гетьманів, але з таким пляном і бажанням, щоб та Україна, в єдиній нероздільності пробуваючи, завжди єдиного в себе мала гетьмана, заживаючи своїх давніх і старовинних у всьому прав і вольностей, на що й видано йому, Хмельницькому, державні грамоти» (Гетьман Дорошенко в листі до Кошового Лукаша).

Або як той же Дорошенко писав до свого противника, але патріота Сірка: «При всесильній помочі Божій ми могли б під поглядом звільнення від поляків — подільських, волинських, поліських і литовських городів та земель наших, перед тим православних, а нині насильно переведених на унію, руських, того доказати (в чому була добре пам'ятна інтенція мого попередника Богдана Хмельницького) та в спрагнену стародавньої свободи і святого православ'я приодягти ризу.»

...Змагання трагічного гетьмана лишилися дороговказом для його наступників і віків. Це той сталий рефрен козацьких літописів, листів і універсалів, щоб з'єднати українські землі по обидва боки Дніпра в одну державу.

Нація не об'єдналася. «През незгоду всі пропали, самі себе звоювали» — обвинувачує Дума гетьмана Мазепи і на всі орієнтації, що шарпали єдине тіло народу, відповідає недвозначно: «ліпше було пробувати вкупі лихо отбувати». Треба було двох століть прямування напомацки крізь темряву, оту найбільшу, коли українство Наддніпрянщини зрікалося Західніх Українських Земель, як засуджених на вічну приналежність до іншої держави, а галицьке громадянство — своєї власної землі для України тільки над Дніпром.

Зате ж, як близько за завісою цієї мряки був сліпучий день стихійного вибуху свідомости 1918—19 рр., вибуху в думці, слові, чині і жертві, коли після прелюдії українських гармат залунало оте: «Однині во єдино...»

В згоді з ідеалами своєї доби пробували останні десятиліття перед Першою світовою війною малювати гречко-сійний образ українського народу і робити з цього відбиття власної подоби національну чесноту та істоту. На щастя, це була тільки проєкція історії своєї вбогої доби. Здорові молоді народи не знають самообмеження. «Бо у вас залізні по пруги під шоломами латинськими. Через них затряслася земля і багато країн: Хинова, Литва, Ятвяги, Деремела й Половці покидали свої списи, а голови свої схиляли під ті мечі крицеві». («Слово о Полку»).

Україна бачить ідеал Володаря, що високо сидить «на золотокованому престолі, підпер угорські гори своїми залізними полками, заступив королеві путь, закрити Дунаю ворота, мечучи тягарями через хмари, керуючи суднами по Дунаю», чий «погрози по землях течуть» і чий лук стріляє «з батьківського золотого стола салтани за землями». Суверен України може «Волгу веслами розкрити, а Дон шоломами вилляти!»

Велидержавний ідеал ніколи не покидав нації, що створила свого часу найбільшу й наймогутнішу європейську імперію, від Юр'єва до Ярослава й Тьмутарокані, опановуючи Каспій і Чорне море, зводячи бої від Білої Вежі до Кракова, Опави і Братислави, і від Німану до Переяславця і Доростола.

«Все було підкорене Богом, християнському народу (українському): поганські країни — великому князю Всеволоду, батькові його Юрію, князю Київському, діду його Володимирі Мономаху, котрим то половці лякали своїх дітей у колисках. А Литва із болота на світ не виглядала, а угри скріплювали кам'яні городи залізними брамами, щоб туди не в'їхав на них великий Володимир. А німці раділи, що живуть далеко за Синім морем. Буртаси, черемиси, в'яда і мордва пасічникували для князя Великого Володимира, а тесть Мануїл Царгородський, маючи острах, великі дари посилав до нього, щоб Великий князь Володимир не взяв під ним Царгорода» (з рукопису XV ст.).

Геній історіотворчого чину нації втілюється у провідну одиницю, постать Богом даного Стерника. Йому, незрівняному, дано вершити долю народу і формувати його майбутнє. Така в уяві Київського літопису, клясична та зразкова для цілої світової літератури, духовна постать Святослава. Такий в Іларіона і Володимир, що «дозрівши муж-

ністю й розумом, став єдинодержцем землі своєї і підбив під неї доволішні землі, деякі миром, а непокірні мечем».

Подобою старовічних півбожеских героїв Вавилонського епосу, Едди та Іліади виступає постать «великого князя Романа, ще й нині пам'ятного володаря Руси, що переміг усі поганські народи, мудрістю свого розуму ішов за заповідями Божими. Бо наставився на поган, як лев, а був сердитий, як рись, і губив їх, як крокодил, та переходив їх землю, як орел, бо був хоробрий, як тур. Бо він дорівнював своєму дідові Мономахові, що погубив поганих Ізмаїльтян, званих Половцями, та вигнав Отрока в Обези за Залізну браму».

Так різьбить проводиря нарід, що хоче мати його одного і бути в його руці знаряддям для довершення великих чинів.

Справа сильної одноособової влади в українстві була завжди дуже напружена, всупереч усім приписуванням їй руйнінних нахилів степу. Республіканська Козаччина стала добою застосування власне чисто вождівського принципу. Це Дорошенко в листі до Лукаша дбає, щоб Україна «живучи в нероздільності, мала завжди в собі єдиного гетьмана, заживаючи своїх старих і стародавніх у всьому прав і вольностей».

Ходить про єдність не тільки територіальну, а й внутрішню, моральну: «З поведінки славного, блаженної пам'яті мого попередника Богдана Хмельницького, я навчився того порядку і бажав, щоб, як за його гетьманства, так і тепер за мого уряду, було одно стадо і один пастир».

Той, хто покликаний здійснити велику духову єдність нації, може бути тільки сувереном: «з волі Всемогучого Бога вибрали мене гетьманом», — каже навіть Петрик в своєму Універсалі. Але вже зовсім виразно формулює засаду вождівської монархії Дума гетьмана Мазепи, коли проголошує твердо: «Сам керує Стерник і сам управує»...

В основі української духовності лежить мужнє й активне сприйняття життя. Українську духову особистість визначає теж виразний і сильний бойовий інстинкт. **Войовничість в українській свідомості** творить невід'ємну рису й одну з основ національного світогляду, яка давала народові міць і певність себе на своєму історичному шляху. «Що ж вони дали?», — питають в легенді Київського літо-

пису хозарські старці своїх вояків, що ходили по данину до полян на київських горах. «А вони показали меча». І вирішили хозарські старці: «Не добра це дань, княже, ми послуговуємося оружжям односічним, тобто шаблями, а їхнє оружжя з обох боків гостре, тобто мечі, ці будуть збирати дань з нас та з інших країн. Це все і сталося».

Справді, меч, що його колись в наддніпрянських степах боготворили скити, а пізніше так добре кували майстри старого Києва, став символом України та її історичної долі.

«Лютий це муж, — мали говорити про Святослава греки, — бо не береже майна, а збирає зброю; удаймося до дані» (Київський літопис). Тому в колядках князь-герой «зброїцю злива», «звиває» та блискає «мечем-ясним міцяцем», «б'є та б'є на Царівгород», запускається і «в німецьку», і «в московську». і «у волоську» землі, бере «сиві волики», і «сиві коники», і «грошей без ліку». Щоб потім, як личить народові хліборобів-вояків, «воликами на хліб робити, грошиками війську платити, а кониками з військом їх бити».

Сумніви малих і хитромудрих душ, знаходять таку відповідь: «Це дивно мені, — каже Володимир Мономах Київського літопису, — що смердів жалуете, і їхніх коней, а про це не подумаете, що коли на весну почне цей смерд орати тим конем, приїде половчин, уб'є смерда стрілою і забере цього коня і жінку його, і дітей, а клуню його запалить; то чому ж не подумаете про це?»...

Тож добрий князь має один обов'язок, одну амбіцію: іти прямими шляхами своїх предків. «А чи не краще було, глянувши на Божу поміч і на молитву святої Богородиці, шукати шляхів батьків своїх і дідів своїх та своєї чести», — кличе літописний Мстислав Ізяславич. І «Слово о Полку» завершується, як кінцевим акордом, славою носіям збройної боротьби: «Хай здорові будуть князі і дружина, що ходили походом за християн на поганські полки».

Войовничий дух став заповітом і тасмницею величі княжої держави: «Молю вас, стадо Христове, з любов'ю й розумно наставте ваші уха: як жили давні князі і мужі їх та як обороняли Руські землі і приймали під себе чужі країни. Бо ці князі не збирали багато маєтків... Але де пробувала права віра, то ту, взявши (гроші), давали дружині на оружжя. А дружина його годувала, звойовуючи інші країни та борючися казала: «Братіє, походім за своїм князем і за Руську землю»... І поширили були землю Руську»... (Із стародавнього Временника).

Князівський меч перейшов у козацьку шаблю, але його зміст лишився давній. Бо ж всі народи, які живуть на світі, завжди захищали і будуть захищати вічно буття своє, волю і власність» (Богдан Хмельницький, з Історії Русов), тому й тепер нам, як говорить той же Хмельницький у Граб'янки: «Хто може єдиним способом давніх Русів, наших предків, заперечити хоробрість воєнну і зменшити відвагу лицарську.» «Імію надію на шаблю по Возі», «железо добрее важте і над злато» (він же, у Милості Божій). — Ось ті формули XVII—VIII ст., які заступили князівське: «сріблом і золотом не найду дружини, але дружиною — срібло й золото» (Володимир Великий). Українська думка розв'язувала тоді це яскраво Мазеповими словами: «Нехай вічна буде слава, же през шаблі маєм права».

Тяжко йшло світочам XIX віку забити природний войовничий дух народу. Безсилі були вони теж проти основного героїчно-революційного спрямування поезії Шевченка й Лесі Українки з її «гордоцями у серці» і «одваги мечем двосічним». Вибухало це і в Олеса, іскрами розсипалося над Чупринкою: «не сокирою — мечем прорубаю пущі дикі».

Проїшло двадцять літ, і боевий дух опанував знову українську літературу і всю духовість. Не випадково ж меч увійшов у емблему нового українства.

*

Боевий дух формує людину й народи. **Родиться лицарська етика й чесноти: відвага, мужність, товарицькість, почуття вищого обов'язку і чести.** «Хочу на ви іти,» — кличе легендарний Святослав. «Уже нам доведеться впасти (в бою). Підемо по-мужньому, браття і дружино»... «А я піду перед вами, і якщо моя голова поляже, тоді самі думайте про себе». «Де голова твоя, там і наші голови зложимо», — відповідає дружина. «Цього ми шукали, та й підемо,» — говорять інші князі, перед лицем катастрофи на Каялі (Київський літопис). Княжій дружині можна ще відступити, полшаючи піше військо. Але це, певно, «посоромило б Руську землю». Тому то «всі зсіли з коней, бо хотіли, б'ючись, дійти до річки Дінця — говорячи: Якщо побіжимо, утечемо самі, а простих людей залишимо, то перед Богом нам буде гріх, а коли, видавши їх, поїдемо, то або помремо, або живі будемо на одному місці» (в неволі) (Ігор Святославич). Через ці вояцькі чесноти і військо запорізьке — це лицарство, «товариство», а козаки — лицарі, братіки, оборонці віри і «шляхетне урожона» братія.

Життя, так характеристично для України, nobilitує знизу, через «заслуги» і «вчинки молодецькі» своїх творців. Чи не так повставала аристократія всіх героїчних періодів людської історії?

*

«Бачите ці гори? Хай на цих горах засяє Божа благодать!» Так звучить за Київським літописом пророцтво св. Андрія Києву. Почуття віщої **посвячености** землі, чинів і зброї — спільноти, таке ж далекоюсягле своїм значенням, як **Боже помазання її провідників**. Божа благодать, що сходить на прапори народу чи військо, виключаючи кожний сумнів, це те головне, що рішає про перемогу.

«Поклав Бог у серце Мстиславові Ізясловичові благородну думку про землю Руську, бо цілим серцем бажав добра для неї,» — говорить Київський літопис. І князь, певний прихильности неба, може крикнути: «А чи не краще було б нам, браття, глядячи на Божу поміч та на молитву Пресвятої Богородиці, пошукати шляхів батьків і дідів своїх та своєї чести». Ті, що їм помагає Господня десниця, не бояться вже нічого. Сама смерть — це скорше нагорода.

Так родяться святий і грізний фаталізм війни: «бути причисленим до мучеників».

Але моральна сила, осяяна певністю своєї правди, надає сил фізичних в боротьбі. Так рука Божя допомагає слабим рукам людським.

• «Бог наслав великий подив на половців,» — говорить літопис про перемогу князя Мономаха, — і страх напав на них та дрож від виду воїв руських, і самі послабли, і коні їхні не мали поспіху в ногах. . . І велике спасіння сотворив Бог у той день благовірним князям руським і всім християнам, а на наших ворогів наслав велику церемогу. Бо це з Божою поміччю, молитвами святої Богородиці і святих янголів, повернулися руські князі додому з великою славою, що розійшлася до всіх людей і до свіх дальших країн, то значить: греків і угрів, ляхів і чехів, навіть аж до Риму дійшла на славу Божу завжди і нині і по всяк час на віки віків, аминь».

Самі ворожі полонені в бою з князем Мстиславом Ізяславичем свідчать про Божих помічників руського війська: «І запитали полонених, говорячи: як це у вас такі сили і велика кількість, і не могли ви протиставитися, а скоро втекли. А ці відповідали, говорячи: Як можемо битися з вами, коли інші їздили понад вами, озброєні і світлі; вони

помагали вам. Чи не є це янголи післані Богом християнам на допомогу? Це бо янгол вложив у серце Володимирові пустити братію свою на ворогів руських князів.»

Подібно говорить Ігор Святославич до братів по першому, щасливому бої з половцями на Сюрлуї: «Це Бог силою своєю положив на побіду ворогів наших, а на нас честь і славу» (Київський літопис). «Брехня — ваше слово, — кричить Василько на ворожий глум в бою проти ляхів і угрів, — а Бог нам помічник». «Така милість Божа Руській землі». (Розбиття Филі, Галицько-Волин. Літопис). І, справді, княжі прапори вкривають перемоги. Так було; доки ясні були цілі, міцна мораль і виразна ієрархія цінностей з «благом руської землі» нагорі.

Захитало цю піраміду XIV—XV ст., але приходить нова доба: підноситься козак «оборонець віри християнської» на хвилях Чорного моря, під мурами Кафи, Трапезунту і Царгороду і тої ж «благочестивої віри грекоруської» таки на рідних степах і польських пісках, щоб видати нарешті із себе того Зиновія-Богдана, якому . . . «рука Божя всюди додавала скорої помочі на братів, а разом і ворогів наших сарматів — польських».

Затрата серед керівної верхівки України почуття безоглядности власних ідеалів і постулатів та їх вищого посвячення чи не найтяжче налягла на Україну в XVIII—XIX столітті. Але національна стихія відшукала їх уже 1918 року, і, крізь 20-ліття великого зусилля, жертв і боротьби, несе, як величний прапор України, у майбутне.

*

Шукаємо ідеї, яка історично була українській духовості мітом, стимулом для історіотворчих зусиль. І стріваємо вже на поганському світанку нашого минулого «Дажбожих внуків» — легенду, що дає відчутти силу напруги цього міту божеського походження народу.

«Діти з коліна Яфетового», войовничого і післанного панувати прабатька, це хіба тільки християнська метаморфоза першої ідеї про **вище, вибране походження і покликання племені**. В літописах виступає ще той же мотив славного походження, що з ним в'яжеться теж атмосфера вибраности й історичного післанництва.

Ідеї козацької доби особливо характеристичне шукання відскачків й опертя в міті походження. Це у віршах Саковича козаки — нащадки тих, що за «Олега руського монарха плавали в човнах по морю і Царгород здобували». Це ж

Хмельницький у Величка гукає до нерішучих реєстрових козаків: «Того же древа есте вітви і хоробрих воїнов синове» і закликає «йти хвалебним шляхом вояцьким предків своїх». Це Величків Зорка над гробом Хмельницького говорить про героїчні чини Богданових полків, що їх вони, «наслідуючи в тому старовічних, великому Олександрові Македонському військово помічних предків своїх слов'ян, потім Скитів, Цимрів і Козар, славно показали».

Знову ж «козацький рід», «козацькі внуки» нової доби стають тим мітом, що не дає занепасти і веде довідродження українську духовість XVIII—XIX століття.

Цей міт роду, як би ми його назвали, можна історично ствердити як великий рушій української свідомості і знайти в ньому притаманне українське schoплення суті національної спільноти. Так українське розуміння різниться від державного (романського) та природничого (кров) германського розуміння істоти нації, як різниться воно теж від панівного територіального патріотизму, який знало недавнє минуле.

Є в ньому момент походження, schoплений більш містично, нематеріально. Поняття роду ховає в собі теж ідею покликання роду.

*

Приходимо до питання провідної ідеї української духовості, яка б висловлювала покликання української нації.

Є це ідея, в ім'я якої повстав колись Переяслав. «За неперя славу Отрок т», і в ім'я якої Святослав кликав «не посоромити землі руської» — ідея Слави. Ідея ця вкоронує цілу тут накреслену українську духовість. Впливає вона з цілості войовничого й героїчного світогляду народу і значить у своїй істоті моральний наказ героїчного повнення суспільно-етичного ідеалу.

Великі є взори творців роду і велика слава, якою вкривали вони себе в змаганнях з хизацьким степом, по північних пущах і синіх хвилях південних морів, — билинних багатирів, князів українських колядок і державних володарів літописів і того наймогутнішого «внука старого Ігоря, а сина славного Святослава, що панували в своїх роках, та мужністю й хоробрістю прославилися в багатьох краях, і ще й сьогодні згадують їх і славлять» (Ларіона Похвала).

Великі це взори і велика туга нащадків дорівняти їм своїми чинами. Тому знову стогне степ від княжих дружин і точиться кров, і знову «з Божою поміччю, молитвами

святої Богородиці і святих янголів, повернулися руські князі додому з великою славою, що розійшлася до всіх людей і до всіх дальших країн, то значить греків і угрів, ляхів і чехів, навіть аж до Риму дійшла на славу Божу завжди і нині і по всяк час на віки віків, амин» (Київський літопис).

Дзвенять струни співців, «підносячи славу в обидві сторони цих часів», «коні ржуть за Сулою, дзвенить слава в Києві...»

І не може знайти спокою молодий князь Ігор Святославич з Буйтуром Всеволодом. «Змагаймося самі, самі загорнемо першу славу, а дальшою самі поділимось... І знову іде дружина степом, «шукаючи для себе чести, а для князя слави». «І каже Ігор до дружини своєї: Краще порубаному бути, ніж полоненому бути!» «Бо хочу копіє зламати в кінці поля половецького і з вами, русичі, хочу голову свою покласти, або напитися шоломом Дону» («Своє о Полку»).

Немає досить великих ворогів навколо, стільки племен скорено, стільки чинів dokonано, але земля велика. «Король... угорський прислав послів до Данила: ...поможи мені на чехів... А князь Данило бажав піти війною — чи то задля короля, чи то для слави. Бо ж у землі Руській не був першим, що він воював землю чеську, ні Святослав Хоробрий, ні Володимир Святий. А Бог виконав його бажання, бо він спішив і тужив за війною» (Галицько-Волинський літопис).

Вернулися вої з далекого заходу з-під Опави, падав Данило перед холмською Пречистою, дякуючи за перемогу і славу. І йшов знову на північ на Ятвягів... «взяв від них дань, чорні куні і біле срібро, і дав із дані ятвязької дар воеводі Сигнівові за його послух, щоб знала вся земля лядська, що дань платили ятвяги королеві Данилові, синові великого князя Романа».

Одні ідеали нації і одні шляхи, що ними вона ходить, і лаври, які ждуть і належать «всім по-шляхетськи народженим козакам, братії нашій, що прославилася з давніх літ численними ділами і відвагою на всій землі під сонцем» (Універсал Острияниці у Величка).

Вони зуміли, ці козаки, «преславне військо низове» скоро «прикладом старовічних величких, славних і многим околичним народам страшних предків своїх станути мужественно і не боязнено, при всемогущей допомозі Божіей проти поляків» (Універсал Хмельницького у Величка). Бо ж «краще... і корисніше... полягти на воєнному полі від

боевого оружжя за віру свою святу православну і за цілість батьківщини, ніж у домах своїх, як невістухам, бути побитими. А коли умремо на війні за благочестиву віру нашу, то не тільки велично розголоситься наша слава і наша лицарська відвага по всіх європейських і дальніх кінцях землі, але й надія наша — смерть за благочестя — буде сповнена безсмертям і вінчана мученицькими вінцями від Бога» (там же).

«Слава не вмере, не поляже» — співають пісні і думи — «буде слава славна поміж козаками, поміж друзями, поміж рицерами, поміж добрими молодцями». «Бо хто боровся — визначався за славу батьківщини, тому слава увінчає голову безсмертним вінком», бо ж «не той славний, котрий многі лічить стада, но іже многих врагов своїх шлет до ада» (Милость Божія). Тому пицним бароковим візерунком втесує доба свою молитву:

«Пмнож, Боже, на віки козацьку славу
і покори под нозі врагов наших главу.»

(з Літопису Грaб'янки).

Міцний і немертвельний був заповіт історії навіть у XIX столітті. Гриміла ним кожна народня пісня, не хочючи співала про це поезія, не могла забути викривлена, розніжена верхівка, твердо пам'ятав народ. Архангельськими трубами вибухло це в Шевченкові. Не «вмерла слава і воля» в українській гімні, «славу, волю і честь здобувати» закликав Франко, і народня стихія відповіла у вирі 1917 року громовим привітом сучасної національної революції: «Слава Україні!»

Так усвідомлює себе історично Українська Нація. Вкрита маєстатом суверенности на своїй укоханій батьківщині, відчуваючи свою нерозривну єдність, прагне вона духової і силової експансії, ховаючи в собі завжди потенції великодержави.

Через постать Стерника стримить вона здійснити свою історіотворчу волю, завжди духово мобілізована у своїй органічній войовничості, осяяній лицарськими чеснотами та Божою благодаттю.

Міт великого Роду жене її вперед по історичному шляху, що над ним світить сонце провідної ідеї її свідомості — огненно-сліпуче сонце Слави, в боротьбі за яку нація знаходить своє світове післанництво.

Культура